

dr hab. inż. arch. Elżbieta Raszeja, prof. UAP
Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu
Wydział Architektury i Wzornictwa
Katedra Architektury i Urbanistyki
Al. Marcinkowskiego 29, 60-967 Poznań

Poznań, 10.05. 2019 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej

mgr inż. arch. Andrzeja Dudy

**pt. *Architektura budynków biurowych ZUS i GOZG w Zabrzu*
*w świetle teorii krytycznego regionalizmu***

wykonanej na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach
pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Krzysztofa Rostańskiego, prof. nadzw.

Podstawa opracowania recenzji:

Pismo dr hab. inż. arch. Michała Stangela, Prodziekana ds. Nauki Wydziału
Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach z dnia 05.02.2019 r.

Otrzymane materiały:

Egzemplarz rozprawy doktorskiej – oprawiony wydruk komputerowy w formacie
A4, zawierający tekst pracy i aneks oraz płytę CD

Uwagi wstępne

Praca mgr inż. arch. Andrzeja Dudy nie należy do typowych rozpraw doktorskich. O jej specyfice decyduje kilka aspektów. Przede wszystkim jest ona podsumowaniem wieloletnich doświadczeń zawodowych i poszukiwań teoretycznych Autora oraz swego rodzaju prezentacją jego twórczego *credo*. Drogowskazem jest dla niego idea krytycznego regionalizmu, która pojawiła się w XX wieku jako protest przeciwko globalizacji kultury i uniformizacji architektury. Autor, zainspirowany wykładami Kennetha Framptona, których słuchał w latach 90. podczas swoich studiów podyplomowych w Amsterdamie, rozpoczął własne wieloletnie badania na temat tożsamości architektury oraz relacji między tradycją i nowoczesnością, których efektem była realizacja projektów w duchu idei krytycznego regionalizmu, a uwieńczeniem jest praca doktorska.

Kolejną specyficzną cechą rozprawy jest fakt, że przedmiotem badań Autor uczynił swoje własne dzieła. Są to dwa budynki biurowe zaprojektowane przez architektów: Andrzeja Dudę i Henryka Zubła. Wybór tych obiektów nie był przypadkowy, oba są bowiem znaczącymi elementami przestrzeni urbanistycznej i wyróżnikami architektonicznymi Zabrze, wielokrotnie nagradzanymi i wyróżnianymi w konkursach, a także opisywanymi w wielu publikacjach naukowych i branżowych.

Analiza i ocena architektury tych budynków, dokonana w świetle teorii krytycznego regionalizmu, staje się jednocześnie dla Autora okazją do zaprezentowania własnej metody badawczej, stworzonej przez Niego i od kilku lat stosowanej w pracy dydaktycznej na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach.

Pan mgr inż. arch. Andrzej Duda jest doświadczonym i uznanym architektem, o wyrazistej postawie twórczej, widocznej w jego dziełach. Jego praca doktorska, jak sam pisze we wstępie, ma charakter retrospektywny, jednocześnie jest konfrontacją naukowej teorii z jego własną praktyką projektową. Została napisana z perspektywy wieloletnich zawodowych i dydaktycznych doświadczeń Autora, co decyduje o jej zasadniczej odmienności od większości prac doktorskich, tworzonych zwykle przez młodych architektów-badaczy, poszukujących dopiero swojej drogi naukowej i stojących u progu kariery zawodowej. Taki charakter pracy doktorskiej stawia recenzenta w trudnej roli. Z jednej strony wymaga uznania dla dorobku oraz twórczej dojrzałości i świadomości i Autora, z drugiej zaś – rzetelnej i obiektywnej oceny naukowej wartości pracy, opartej o obowiązujące kryteria określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym. Recenzja ma udzielić odpowiedzi na zasadnicze dla tej oceny pytania: Czy praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim? Czy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego? Czy Autor opanował warsztat naukowy i umiejętnie się nim posługuje? Czy posiada niezbędną wiedzę teoretyczną w swojej dyscyplinie naukowej?

Ogólna charakterystyka pracy

Praca doktorska mgr inż. arch. Andrzeja Dudy składa się z dwóch części. Pierwsza z nich stanowi zasadniczy tekst rozprawy obejmujący: 5 rozdziałów, spis ilustracji i bibliografię (84 publikacje i adresy 10 stron internetowych). Tekst pracy ilustrują liczne fotografie, wizualizacje i schematy (85 ilustracji). Istotnym elementem jest uporządkowanie wyników badań w postaci kart obiektów oraz zbiorczych tabel ocen. Ta część pracy zajmuje łącznie 118 numerowanych stron.

Drugą częścią, o podobnej objętości, jest aneks składający się z trzech części zawierających: 1) materiały dydaktyczne (podstawy teoretyczne krytycznego regionalizmu i instrukcję do wykonania zadania seminaryjnego), opis wyników seminarium i wybrane prace studenckie (21 numerowanych stron), 2) tłumaczenia dwóch esejów poświęconych krytycznemu regionalizmowi (19 numerowanych stron) oraz 3) kopie wybranych 10 tekstów na temat budynków ZUS i GOZG w Zabrze (łącznie 67 stron nienumerowanych).

Na końcu pracy (po aneksie) umieszczone jest streszczenie w języku polskim i angielskim (2 strony)

Temat, cel i założenia badawcze

Podjęcie tematu krytycznego regionalizmu uważam za celowe i ważne dla poszukiwań wyrazu i form współczesnej architektury. Autor słusznie wskazuje na znaczenie tej idei, będącej z jednej strony akceptacją postępu, modernizacji i uniwersalnych rozwiązań technologicznych, z drugiej – drogą do twórczych

poszukiwań tożsamości architektury, jej związku z lokalną przestrzenią i kulturą, a przede wszystkim z kontekstem miejsca, które kształtuje jego topografia, klimat i światło. Krytyczny regionalizm w swojej warstwie ideowej nawiązuje do pytania francuskiego filozofa Paula Ricoeur'a: „*jak stać się nowoczesnym wracając do źródeł, jak ożywić starą uśpioną cywilizację należącą do cywilizacji globalnej?*” Idea ta, będąc wyrazem buntu przeciw totalnemu modernizmowi i uniwersalizmowi (architekturą oporu – *architecture of resistance*), jest jednocześnie sprzeciwem wobec powierzchowności i fałszowi cytatów proponowanych przez postmodernizm, a także alternatywą dla innych postaw regionalizujących, w tym wernakularyzmu, z jego dosłownością kontynuacji tradycyjnych form i materiałów. Mgr inż. arch. Andrzej Duda opiera się na koncepcji krytycznego regionalizmu zdefiniowanej po raz pierwszy w 1981 r. przez Alexandra Tzonisa i Liane Lefaivre, ale wskazuje na jej znacznie wcześniejsze źródła, obecne zarówno w publikacjach naukowych, jak i dziełach architektonicznych. Jako punkt odniesienia dla swoich badań Autor przyjmuje założenia programowe krytycznego regionalizmu, sformułowane przez Kennetha Framptona w 1983 roku, a następnie uzupełnione i rozwinięte w 1997.

Przedstawiając swoje założenia badawcze, Autor często posiłkuje się cytatami z manifestu ideowego i programowego biura architektonicznego INARKO, którego jest współtwórcą i głównym projektantem wraz z Henrykiem Zublem, i w którym od lat konsekwentnie realizuje zasady krytycznego regionalizmu w swojej pracy projektowej. Po wielu latach praktycznych doświadczeń, mgr inż. arch. Andrzej Duda podejmuje próbę odpowiedzi na istotne pytania dotyczące istoty kreacji architektonicznej, respektującej uwarunkowania miejsca, a jednocześnie kształtującej jego tożsamość. Na podstawie swoich dwóch szandarowych realizacji współautorskich dokonuje konfrontacji teoretycznych założeń krytycznego regionalizmu z praktyką.

Tytuł: „*Architektura budynków biurowych ZUS i GOZG w Zabrze w świetle teorii krytycznego regionalizmu*” wydaje się bardziej właściwy dla artykułu naukowego lub rozdziału w monografii niż dla rozprawy doktorskiej, od której zwykle oczekuje się szerszego spojrzenia na problem oraz weryfikacji postawionych tez na podstawie obszerniejszego materiału badawczego. Równie wąsko został ujęty cel badań, którym jest „*wykazanie, czy i w jaki sposób architektura budynków biurowych ... spełnia postulaty krytycznego regionalizmu i czy można je zaliczyć do tego nurtu*” (s. 6). Tak sformułowany cel został wprawdzie w pracy osiągnięty, ale jego wartość naukowa budzi pewne wątpliwości, głównie ze względu na ograniczenie pola badań, a w konsekwencji – ograniczenie przydatności wyników. Podobne zastrzeżenia budzi teza pracy, brzmiąca: „*Budynki ZUS i GOZG w Zabrze łącząc w sobie cechy nowoczesnej architektury uniwersalnej z elementami tradycyjnej kultury budowlanej Górnego Śląska, przynależą do nurtu krytycznego regionalizmu w Polsce*” (s. 8). Owszem, w trakcie lektury pracy dobitnie przekonujemy się, że analiza dwóch wybranych budynków jest pretekstem do zaprezentowania szerszego spojrzenia na problem badawczy. Sam Autor wskazuje na przydatność wyników dla dalszych badań i dla pracy dydaktycznej. Tym niemniej, w mojej opinii słuszniejsze byłoby sformułowanie celu i tezy w taki sposób, aby podkreślały one szersze ujęcie tematu i większą uniwersalność pracy.

Struktura i zawartość pracy

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Otwiera ją 1. *Wprowadzenie* (s. 4-11), zawierające omówienie genezy i charakteru pracy, uzasadnienie podjęcia tematu, przedmiot, cel, zakres i tezę pracy (te elementy zostały omówione w poprzednim punkcie recenzji). W tym rozdziale zostały również przedstawione materiały badawcze oraz metoda pracy. Za nietrafne uważam umieszczenie w tym rozdziale wniosków Autora dotyczących znaczenia badań (w podrozdziale 1.3. *Uzasadnienie podjęcia tematu*, s. 7). Takie wnioski powinny pojawić się dopiero w podsumowaniu, po przedstawieniu całego procesu badawczego. Umieszczony na s. 11 schemat planu pracy jest czytelny, ale wymaga uzupełnienia w zakresie budowania podstaw teoretycznych i metodologicznych rozprawy.

Rozdział 2. *Stan badań w odniesieniu do tematu pracy* (s. 12-36) został podzielony na 3 podrozdziały. Dwa pierwsze odnoszą się do zagadnień istotnych dla przeprowadzonego wywodu naukowego. Pierwszy dotyczy problematyki regionalizmu i tradycji w architekturze. Autor podkreśla związane z rozwojem kultury i stale w niej obecne napięcie między tradycją (postawą zachowawczą) a postępowaniem (postawą modernizacyjną), a także wpływ tego zjawiska na kształtowanie się form architektonicznych w różnych okresach historii. Na tym tle omawia m.in: specyfikę architektury Górnego Śląska, w znacznym stopniu uwarunkowaną rozwojem przemysłu, wpływ funkcjonalizmu i konstruktywizmu na kształtowanie się stylu międzynarodowego w architekturze XX wieku oraz pojawienie się postmodernizmu jako reakcji na postępujące ujednoczenie form. Interesującym i ważnym dla pracy wątkiem jest rozwój różnych postaw regionalizujących w architekturze oraz wyłonienie się krytycznego regionalizmu. Autor celnie podkreśla odrębność tej postawy w stosunku do różnych „prób wskrzeszania zaginionych form wernakularyzmu”. Rozdział 2. zawiera wiele cytatów i odniesień do literatury przedmiotu, co jest właściwe w przeglądzie stanu badań. Można jednak zastanowić się, czy szczegółowe omówienie też krytycznego regionalizmu, sformułowanych przez Kennetha Framptona (s. 22-24) oraz ilustrujących je projektów (m.in. Jerzego Witczka, Alvara Aalto, Tadao Ando, Herzoga i de Meurona czy Jørna Utzona) nie powinny znaleźć się w odrębnym rozdziale. Drugi podrozdział *Stanu badań* zatytułowany jest: *Budynki biurowe ZUS i GOZG w Zabrze w opracowaniach naukowych i krytyce architektonicznej w ujęciu chronologicznym* (2.2., s. 31). W istocie jest on jedynie spisem tytułów tekstów innych autorów poświęconych dwóm analizowanym budynkom. Brakuje jakiegokolwiek autorskiego komentarza do przywołanych tytułów, poza podziałem ich na: 1) opracowania naukowe i encyklopedyczne oraz 2) krytykę architektoniczną. Komentarz pojawia się dopiero w podrozdziale 2.3.2, będącym podsumowaniem stanu badań.

Rozdział 3. *Projekt badań – sposób przeprowadzenia analizy* (s. 36-43) poświęcony jest prezentacji procesu badawczego oraz omówieniu autorskiej techniki badawczej. Został poprzedzony wstępem (s. 37), w którym Autor podkreśla znaczenie nauk humanistycznych i idei filozoficznych dla zrozumienia koncepcji architektonicznych, a także wskazuje na trudności metodologiczne w badaniach jakościowych architektury (czy szerzej – sztuki). Te założenia wstępne były bazą

dla konstrukcji procesu badawczego opartego na analizie cech i elementów budynków ZUS i GOZG oraz ocenie stopnia ich zgodności z koncepcją krytycznego regionalizmu. Narzędziem badawczym, opisanym w tym rozdziale, są karty analizy, odnoszące się do poszczególnych punktów sformułowanych przez Kennetha Framptona oraz tabele oceny (skalowania) czynników globalnych i lokalnych.

Wyniki badań zawiera najobszerniejszy w pracy rozdział 4. *Analiza architektury budynków ZUS i GOZG w Zabrze w świetle teorii krytycznego regionalizmu K. Framptona* (s. 44-99). Zebrane materiały badawcze zostały przedstawione w uporządkowany i przejrzysty sposób w formie odpowiednio oznaczonych kart, o powtarzalnym układzie. Każdą z nich rozpoczyna tekst poszczególnych siedmiu tez i postulatów Framptona oraz ich uproszczona interpretacja autorstwa Petera G. Fauset'a. Kolejnym elementem są uwagi Autora dotyczące sposobu i zakresu ich realizacji w budynkach ZUS i GOZG, a także odpowiednio dobrane teksty innych autorów. Towarzyszą im ilustracje – rzuty, przekroje i wizualizacje oraz fotografie obiektów. Każdą kartę kończy ocena wpływu cech i czynników globalnych oraz lokalnych na architekturę budynków, wyrażona w skali od 1 do 5 i przedstawiona na wykresie. Po przeprowadzeniu jednostkowych analiz, dla obu obiektów Autor dokonuje podsumowującej oceny zbiorczej, która jest podstawą określenia tzw. wskaźnika krytycznego regionalizmu (WKR) i formułuje wnioski z badań. Rozdział 4 kończy graficzna interpretacja wyników analizy obu budynków i ogólne wnioski podsumowujące cały proces badawczy.

Rozdział 5. *Wnioski, spojrzenie w przyszłość* (s. 100-108) zawiera wiele ważnych i celnych stwierdzeń, zarówno podsumowujących badania, wskazujących ich specyfikę jak też wyznaczających nowe kierunki poszukiwań. Jednakże zarówno jego układ, jak i zawartość budzą pewne zastrzeżenia. Został podzielony na trzy podrozdziały. Pierwszy z nich 5.1. zatytułowany jest: *Wnioski w kontekście tezy rozprawy*. Błędem jest zawarcie w nim wyników prac studenckich, jako uzasadnienia pewnych sformułowań Autora (s. 102-103). Nie są to bowiem wnioski z badań przeprowadzonych w ramach pracy doktorskiej i przedstawionych w poprzednich rozdziałach. Kolejny podrozdział 5.2. *Spojrzenie w przyszłość, podsumowanie* rozpoczyna się z kolei *wstępem* (5.2.1., s. 104), którego treść powinna znaleźć się we wprowadzeniu do pracy, a nie w jej podsumowaniu.

Struktura rozprawy w ogólnej ocenie jest czytelna i właściwa dla charakteru pracy. Tytuły są w większości zgodne z zawartością rozdziałów i podrozdziałów. Niepotrzebnie chyba Autor poprzedza niektóre rozdziały i podrozdziały dodatkowymi wstępami, a inne kończy podsumowaniami. Brakuje tu konsekwencji (a czasem uzasadnienia), co wprowadza niepotrzebne zamieszanie w układzie pracy.

Rozprawę kończy spis ilustracji (s. 110-112) oraz bibliografia (113-118), zawierająca 84 pozycje, w tym 18 w języku angielskim.

Uzupełnieniem treści pracy jest 107-stronicowy aneks – zbiór materiałów, w różny sposób związanych z tematem. Jego pierwsza część zawiera materiały dydaktyczne, opracowane przez Autora na seminarium prowadzone na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, a także wybrane przykłady prac studenckich zrealizowanych na podstawie autorskiej metody Pana Andrzeja Dudy oraz

omówienie wyników badań seminaryjnych. W drugiej części aneksu znalazły się tłumaczenia dwóch esejów, autorstwa: 1) Aleksandra Tzonisa i Liane Lefaivre, 2) Kennetha Framptona, oba poprzedzone wstępami Kate Nesbitt. Autor uznał te eseje za kluczowe dla rozwoju teorii krytycznego regionalizmu, a ich tłumaczenie zostało wykonane dla potrzeb rozprawy. Trzecia część aneksu zawiera kopie wybranych 10 polskich tekstów na temat budynków ZUS i GOZG w Zabrzu, w tym: 3 artykuły w monografiach naukowych, 2 w czasopiśmie branżowych, 1 w wydawnictwie albumowym, 1 w prasie lokalnej, wzmiankę w Nowej Encyklopedii Powszechnej PWN, a także uzasadnienie nagrody Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji dla budynku ZUS oraz fragment pracy doktorskiej Doroty Winnickiej-Jasłowskiej.

Oryginalność i wartość naukowa pracy

W rozprawie doktorskiej mgr inż. arch. Andrzej Duda świadomie podejmuje bardzo trudny problem ocen jakościowych architektury. Przytacza opinie uznanych badaczy, zwracających uwagę na trudności metodologiczne tego typu badań, a przede wszystkim na związane z tym zagrożenie niejednoznacznością i subiektywizmem ocen. Tym niemniej, decyduje się na stworzenie własnej oryginalnej metody analizy budynków w świetle teorii krytycznego regionalizmu. Jako punkt odniesienia dla swoich ocen Autor przyjmuje założenia programowe krytycznego regionalizmu, sformułowane przez Kennetha Framptona, twierdząc, że jedynie ten teoretyk stworzył „*spójny i usystematyzowany w formie listy opis tego zagadnienia*”, choć jednocześnie Autor przyznaje, że „*nie jest on łatwy do jednoznacznego zinterpretowania*”. Siedmiopunktową teorię Framptona uznaje za „*trudne w użyciu, ale przydatne narzędzie do oceny architektury budynku pod kątem zawartości w nim (...) ambiwalentnych czynników: globalnego z jednej i lokalnego z drugiej strony*” (s. 38).

Przyjęte założenia teoretyczne i metodologiczne Autor konsekwentnie realizuje w zaprojektowanym przez siebie procesie badawczym, a wyniki badań przedstawia w formie kart analizy budynków, odnoszących się do poszczególnych siedmiu tez ideowych Framptona. Rezultatem jest ocena stopnia spełnienia postulatów krytycznego regionalizmu w skali 1-5, przedstawiona na wykresie. Oryginalną autorską koncepcją badawczą jest obliczanie dla poszczególnych 7 postulatów (punktów) *wskaźników krytycznego regionalizmu WKR*, które Autor następnie dzieli na trzy grupy: A – wskaźnik opisujący proces inwestycyjny, będący wyrazem realizacji idei (suma wszystkich wskaźników); B – wskaźnik architektury budynku, wynikający z oceny jego elementów składowych (suma wskaźników 2, 3, 4, 5, 6); C – wskaźnik tła kulturowego, opisujący postawę architekta i środowisko inwestora (suma wskaźników 1 i 7). Wynikowa ocena jest z kolei podstawą dla wyznaczenia *linii krytycznego regionalizmu* oraz *poła krytycznego regionalizmu*.

Autor tworzy złożony aparat badawczy, który jednakże osadzony jest na dość kruchych podstawach, bowiem wszystkie kolejne etapy procesu badawczego bazują na interpretacji teoretycznych założeń krytycznego regionalizmu. Lektura pracy dobitnie wskazuje, że nie wszystkie postulaty Framptona poddają się ocenie w równym stopniu, a interpretacja jego tez ideowych czasem nie jest jednoznaczna. Na wartość niektórych wskaźników wpływa nie tylko postawa twórcza architekta, ale też

zewnątrzne uwarunkowania kulturowe, w tym świadomość inwestora, czyli elementy określone przez Autora jako tło kulturowe, które najtrudniej chyba opisać i skwantyfikować. Potwierdza to treść pracy. W kartach analizy dotyczących punktów 1 i 7 argumentacja budzi chyba najwięcej wątpliwości i jest najsłabsza merytorycznie, często ma też charakter pośredni. Przykładem jest użycie w karcie analizy budynku GOZG zdjęć i opisów innych obiektów autorstwa A. Dudy i H. Zubla (dom kultury w Grodzisku Mazowieckim i kościół parafialny w Grodnie na Białorusi), co nie jest w pełni przekonujące.

Autor pracy nie stworzył jasnych kryteriów, co sprawia, że ocena często ma charakter arbitralny (uznaniowy). Podobnie arbitralny charakter mają wnioski końcowe pracy. Z pewnością jest to nieuniknione w odniesieniu do tak ulotnej materii jak odbiór architektury, szczególnie, że teoria krytycznego regionalizmu kładzie szczególny nacisk na odbiór wielozmysłowy, nie tylko wizualny. Dla tych czynników trudno ustalić parametry. Istotnym argumentem na obronę zaproponowanej metody jest zapewne to, że ocena ma charakter wieloaspektowy, co pozwala na jej wyważenie.

Odrębnym problemem jest poddanie ocenom własnych realizacji Autora, wybranym jako obiekty badawcze. Świadomie podejmuje on ryzyko oczywistego w tej sytuacji pojawienia się zarzutu braku obiektywizmu. Zarzut ten próbuje oddalać przywołując opublikowane opinie innych naukowców i krytyków architektury na temat badanych obiektów, wzmacniające lub równoważące jego własne stwierdzenia. Można przyjąć takie rozwiązanie, chociaż nadal pozostają wątpliwości co do tego, na ile każdy autor potrafi zachować dystans i obiektywizm w stosunku do swojego dzieła.

Cennym uzupełnieniem wniosków z badań podjętych w ramach pracy doktorskiej są doświadczenia dydaktyczne Autora, dzięki którym ukazuje ona problem zróżnicowania ocen jakościowych dokonywanych przez różne osoby. Zawarte w aneksie do pracy materiały i wnioski z zajęć seminaryjnych są weryfikacją i niejako potwierdzeniem skuteczności metody, choć nadal oceny mają w dużym stopniu charakter arbitralny i subiektywny. Punktacja przyznawana jest przez poszczególnych studentów w oparciu o interpretację tez Framptona, co prawda do pewnego stopnia narzuconą przez Autora, ale nadal poddawaną indywidualnym filtrom mentalnym. .

Pewną trudnością dla czytelnika pracy jest to, że analiza nie została poprzedzona żadnym, nawet syntetycznym opisem obiektów, a przede wszystkim ich kontekstu przestrzennego i kulturowego. O wszystkim dowiadujemy się dopiero podczas lektury kolejnych kart. W zasadzie najlepiej zostało to opisane w Karcie analizy budynku ZUS (Nr 7/7 ZUS, s. 68-70), której zawartość przybliży specyfikę i tożsamość architektury śląskiej, zdeterminowanej rozwojem przemysłu wydobywczego i lokalną tradycją. Co prawda, w tej karcie brakuje odniesień do budynku ZUS, jest za to zaprezentowana postawa twórcza architektów.

Postulaty krytycznego regionalizmu wyraźnie podkreślają, jak duże znaczenie w projektowaniu architektonicznym mają uwarunkowania lokalne, w tym: topografia, klimat i światło. Szkoda, że w swoich rozważaniach Autor nie wspomniał o innym nurcie, szczególnie ukierunkowanym na te aspekty, czyli o projektowaniu zrównoważonym, bardzo rozwiniętym zarówno w badaniach naukowych, jak i w praktyce.

Styl, język i redakcja pracy

Język pracy jest poprawny, czyta się ją z zainteresowaniem i bez większych trudności, jednak zastrzeżenia budzi jej styl i redakcja. Miejscami praca przyjmuje formę eseju naukowego i osobistych dygresji (wspomnień) Autora, a nie dysertacji doktorskiej, co wskazuje na pewien problem braku dyscypliny naukowej.

Ważnym elementem pracy są cytowane fragmenty publikacji naukowych, tłumaczonych z języka angielskiego. Szczególnie istotne są kilkakrotnie przytaczane (w rozdziałach 2 i 4 oraz w aneksie) zasady krytycznego regionalizmu, sformułowane przez Framptona. Ich tłumaczenie budzi jednak zastrzeżenia. W wielu miejscach jest ono dosłownym przekładem oryginalnych tekstów, co, bez znajomości problematyki i specyfiki języka stosowanego w esejach z zakresu teorii architektury, prowadzi do powstania dziwnych konstrukcji stylistycznych – niezrozumiałych, często niepoprawnych, a czasem nawet kuriozalnych, np.: „*W odróżnieniu od linii, która biegnie od Hausmanna do Le Corbusiera, Krytyczny Regionalizm jest raczej za małym niż dużym planem*” (s. 22, 47, 75, 121) czy też: „*trójwymiarowy matrix (macierz, matrycę), do którego przymocowana jest dana struktura*” (s. 23, 57, 84, 122). Należałoby „wygładzić” niektóre fragmenty tłumaczenia, nadając im formę poprawną stylistycznie i znaczeniowo.

Razi dostrzegana w wielu miejscach pracy niestaranność edytorska, pewna niefrasobliwość, a nawet chaos. Samo kluczowe dla pracy określenie „krytyczny regionalizm” stosowane jest zamiennie z określeniem „regionalizm krytyczny”, raz zaczyna się małymi literami, innym razem dużymi. W kilku miejscach tekst zawiera wyrazy z brakującymi („wyciętymi”) fragmentami, których należy się domyślać, choć nie zawsze jest to możliwe (np. na s. 21).

Męczące dla czytelnika są często stosowane zbyt długie zdania. Zwykle łączą one różne wątki, które byłyby bardziej czytelne przy zastosowaniu krótszych zdań. Bardzo liczne są błędy interpunkcyjne. Autor prawie nie używa przecinków, a czasem stawia je w nieuzasadnionych miejscach. Recenzentka zdaje sobie sprawę, że we współczesnym języku postępuje liberalizacja zasad interpunkcji, ale wciąż jednak obowiązują zasady dotyczące dzielenia przecinkami zdań podrzędnie złożonych, czy też stawianie przecinków przed: który, gdzie, ale ...

Pojawiają się też nieliczne, ale widoczne błędy formalne. Na s. 25 dwukrotnie występuje: *Herzog (Hercog) de Meuron* (jako jedna osoba). Oczywiście, chodzi o dwóch znanych szwajcarskich architektów – Jacques Herzog i Pierre de Meuron. Dodatkowo błędnie zapisano nazwisko Herzoga (*Hercog*). Na s. 26 pojawia się: Kengo Kuma, a kilka linijek wyżej *Kengo Cuma*. W przypisie 74 na s. 37 oraz w aneksie (w materiałach dla studentów, s. 120) podana jest informacja, że esej jest autorstwa *Tzonisa i Lefaiavra* (s. 120). Błędnie odmieniono nazwisko Liane Lafavre, która jest znaną autorką tekstów z teorii architektury.

Można odnieść wrażenie, że tekst powstawał w pośpiechu, jakkolwiek treść pracy jest wynikiem wieloletnich doświadczeń i głębokich przemyśleń Autora. Wyraźnie zabrakło czasu na solidną korektę językową i redakcyjną.

Ocena końcowa

Podjęty w pracy doktorskiej temat ma istotne znaczenie dla poszukiwania kierunków rozwoju współczesnej architektury, a także rozwoju teorii i metodologii w tej dziedzinie. Autor wykazał się umiejętnością dostrzegania istotnych problemów badawczych oraz samodzielnego tworzenia aparatu naukowego, niezbędnego dla prowadzenia badań. Posiadana przez niego rozległa wiedza teoretyczna, a także duże doświadczenie praktyczne, pozwoliły mu na zbadania postawionego problemu w oryginalny sposób, przy użyciu autorskiej metody. Pomimo wskazanych uchybień i uwag, rozprawa doktorska jest w moim przekonaniu pracą o znaczących walorach poznawczych i aplikacyjnych.

Reasumując stwierdzam, że w świetle obowiązujących przepisów dotyczących stopni naukowych i tytułu naukowego przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr inż. arch. Andrzeja Dudy pt. „*Architektura budynków biurowych ZUS i GOZG w Zabrze w świetle teorii krytycznego regionalizmu*” spełnia warunki i kryteria stawiane pracom doktorskim. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz do publicznej obrony.

